

بنویس، آقا معلم!

آثار ضمنی تجربه‌نگاری در وبنوشت «یادداشت‌های آقا معلم»

محمد نیرو

معاون آموزشی و دبیر ریاضی منطقه ۳ آموزش و پرورش تهران

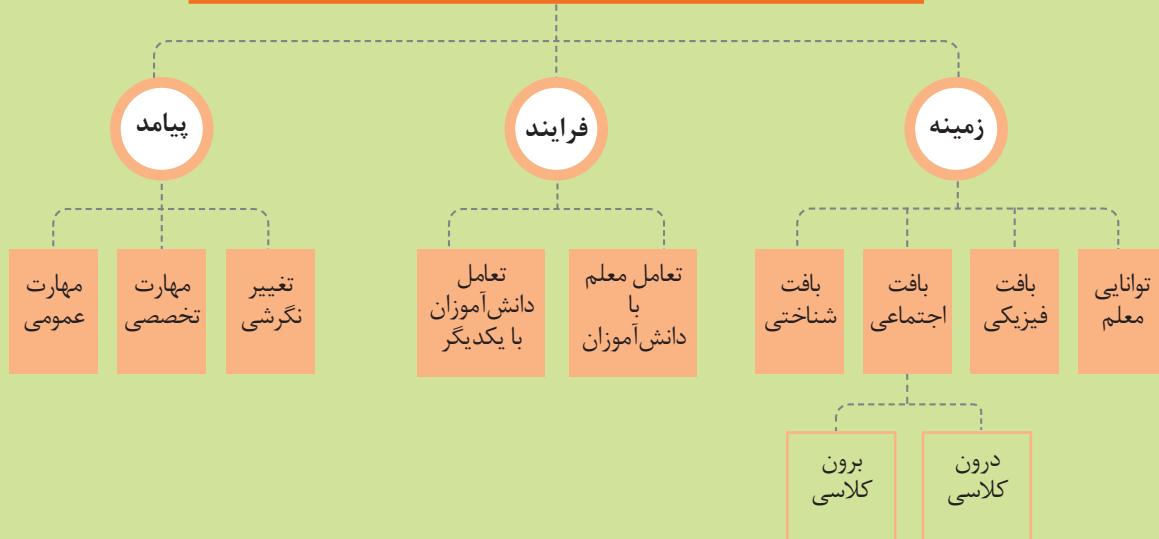
و فعالیت‌های دانش‌آموزان نیز ضمیمه شده است. بدیهی است با نوشت‌تن تجربه زیسته کلاس در این فضای مجازی، امکان بازنگری و بازخورد و تعامل میان معلم و دانش‌آموزان، والدین و سایر همکاران، مهیا می‌شود تا در نهایت رشد فرایندی و بهره‌وری آموزشی حاصل آید. نام این وبنوشت از کتاب «آقا معلم»^۱ نوشتۀ فریانک مک‌کورت^۲ برداشته شده که حاوی خاطرات معلمی نویسنده آن است. او که یک معلم ایرلندی تبار است، با ثبت تجربه معلمی خویش نه تنها پرپوش ترین کتاب سال ایالات متحده را رقم زد بلکه عملاً نقشی در مدیریت دانش^۳ ایفا نمود و گستره‌ای از دانش را که به‌طور ضمنی^۴ در پی تجربه‌ها، مهارت‌ها، و دانایی‌های شخصی‌اش پدید آورده بود، به دانش صریح^۵ بدل ساخت و منتشر نمود.

در آغاز سال تحصیلی ۹۳-۹۴، در بی‌آشنایی با یکی از نظریه‌های روان‌شناسی تربیتی، رویکرد آموزشی کلاس ریاضی ام را مبتنی بر نظریه اجتماعی-فرهنگی قرار دادم. همچنین بازتاب و آثار آن را در یک سال تحصیلی، بعد از هر جلسه کلاس درس، در وبنوشت خود درج کردم. پس از اتمام سال تحصیلی، کلیه مطالب مندرج در پست‌های مربوط را در محیط نرم‌افزار Word^۶ پیاده و صفحه‌بندی نمودم که بارگیری^۷ آن برای علاقمندان امکان‌پذیر است. سپس، با تحلیل کیفی یادداشت‌های خود، نکات اجرایی این رویکرد را استخراج و در قالب زمینه، فرایند و پیامدها به صورت مدل زیر شناسایی کردم. در عین حال، آن را در قالب مقاله‌ای ارائه کردم که شرح آن در چارچوب نوشتۀ حاضر نمی‌گنجد. به این ترتیب، نوعی دانش بومی تولید شد و در اختیار جامعه تعلیم و تربیت قرار گرفت. یادداشت‌های آقا معلم، آثار ضمنی گستره‌های نیز برای کذاشت که برخی ناظر بر معلم و همکاران و برخی ناظر بر دانش‌آموزان و والدینشان است و در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنم.

امروزه صاحب‌نظران بر این باورند که فرد نباید تجربه‌ها و اطلاعات خود را ملک شخصی بداند و سرقالی و سرمایه حرفه و کار خود قرار دهد. اغلب کشورهای پیش‌رفته با در اختیار قراردادن اطلاعات و تجارت در شبکه جهانی اینترنت، نه تنها به حفظ آن‌ها کمک می‌کنند بلکه با دریافت انقادها و اظهارنظرهای دیگران به رشد و پرورش افکار، اطلاعات و تجربه‌های خود می‌پردازند. ضمیر ناخودآگاه انسان‌ها ظرفیت محدودی دارد و به همین دلیل، آن‌ها قادر به حفظ و یادآوری تمام مطالب نیستند و لازم است با ثبت و ضبط اطلاعات و تجارت خود، آن‌ها را حفظ کنند (دری، ۱۳۸۴).

در این میان، معلمی خاستگاه تجارت سرشار و گوناگونی است که هر کدام می‌تواند واجد آثار پیش‌برنده یا بازدارنده فردی و جمعی در خور توجهی باشد. تجربی که لزوماً نه مسبوق به سابقه معلم‌اند و نه مندرج در کتب، ولی می‌توانند رافع نیاز معلمان تازه کار و عامل بهره‌وری بیشتر معلمان کهنه‌کار باشند. معلم می‌تواند با بهره‌جویی از تجارت دیگران، ضمن بی‌نیازی از بازنگام ناکامی‌ها، بر قلمرو روش‌ها و الگوهای مؤثر خود در فرایند یاددهی- یادگیری بیفزاید و با کمترین آزمون و خطا و هزینه انسانی، به تجربه‌اندوزی بپردازد. این امر بهویژه با وجود هم‌ذات‌پنداری در قالب مطالعه خاطرات سال‌های تدریس معلمان، تأثیر خاصی دارد. من با ۲۵ سال سابقه تدریس ریاضی در مدارس، امسال سومین سال پیاپی است که تجارت کلاس درس را در وبنوشت «یادداشت‌های آقا معلم»^۸ روایت می‌کنم. در این وبنوشت، جدا از گزارش توصیفی فرایند آموزش در کلاس ریاضی و نتایج حاصل، توضیحات و دلنوشت‌هایی نیز درباره جریان کلاس و حواشی آن می‌نویسم. اغلب در هر یک از پست‌های مربوط، عکس یا فیلم‌هایی از تدریس و تخته‌نگاری

نکات اجرایی مرتبط با رویکرد اجتماعی- فرهنگی در کلاس درس

یکی از جووه مدیریت دانش دریافت دانش، ضمنی و تبدیل آن به دانش صریح است. دانش ضمنی با معلمان و در پی تجارت و عملکردشان زاده می شود و به دلیل مستند نشدن، اغلب در سینه ها و خاطره های ایشان باقی می ماند و نشر و نقد آن ها کمتر جامه عمل می پوشد. نکته حائز اهمیت این است که بسیاری از همین تجارت پیاده نشده، گاه از خاطر آن ها نیز می رود. به تعبیری، کم رنگ ترین جوهرها از قوی ترین حافظه ها ماندگارتر است. این امر برای اقوام و فرهنگ های مختلف هر جامعه ای، بهترین سرمایه است و دانش بومی معلمان تازه کار خویش در این فضای مجازی و یکپارچه سازی و صفحه بندی و صحافی مجموعه مندرجات یک ساله در اوقات فراغت تابستان، ضمن تدوین خاطرات خود، اصیل ترین منبع و کتاب راهنمای معلمان امروز و فردا را به طور بالقوه رقم می زند.

۴. ترویج گفتمان همروسانی تجارت: متأسفانه اغلب تجارت ارزش نده معلمان به طور جدی و گستردگی به اشتراک گذاشته نمی شود و گاهی این تبادل تجربه ها از دایرۀ انتاق معلمان یک مدرسه فراتر نمی رود. وجه تعمدی این امر، گاه دشوار پنداشتن اجرای آن یا نبود اندیشه ضرورت انجام آن است و تهدیدی برای مزیت رقابتی خویش پنداشته می شود. جدا از آنکه زکات علم نشر آن است، در سیرۀ بزرگان تعلیم و تربیت، وسعت نظر، اعطای و اهدای بی دریغ و بی چشم داشت یافته ها و داشته ها نمایان است؛

۱. شناخت مؤلفه های برنامۀ درسی پنهان^۶ کلاس: مهم ترین پیام برنامۀ درسی پنهان، دعوت به ژرفاندیشی در جریان تعلیم و تربیت و پرهیز از ساده انگاری و سطحی نگری است. به عبارتی، عبور از لایه های سطحی اتفاقاتی که در جریان تعلیم و تربیت می افتد. از سوی دیگر، پایداری و ماندگاری آثار یادگیری ناشی از این اتفاقات طرح ریزی و قصد نشده، بر اهمیت آن ها می افزاید؛ این نوع یادگیری ها بسیار ماندگارتر و پایدارتر از یادگیری های معطوف به برنامۀ درسی صریح است. بر این اساس، ثبت رخدادها و مستندسازی فرایند و نتایج کلاس درس و تحلیل و بازخوانی آن، گامی در جهت شناسایی این وجه مغفول و نافذ در اغلب کلاس های درس است. مؤلفه هایی که در نمودار بالا آمده اند، به نوعی با برنامۀ درسی پنهان کلاس نیز مرتبط اند.

۲. بهبود مستمر^۷ با امکان خود ارزیابی از فرایند یادگیری - یادگیری: هنگامی که معلم به مستندسازی و تجربه نگاری می پردازد، خود به خود زمینه تعمیق و تدقیق و ارزیابی خود را مهیا کرده است. این امر مشروطه بر آن است که وی مانند یک پژوهشگر، بدون سوگیری آن را بازبینی نماید. بر این اساس، معلمی که دغدغۀ تعالی بخشی حرفة خویش را داشته باشد، بستر بهبود مستمر فرایند یادگیری - یادگیری را پیش روی خود قرار داده است. در عرصۀ پر تحول زمینه ها و نظریه ها، روز آمد بودن و رشد حرفه ای معلمان وظیفه و ضرورتی انکار ناپذیر است که خود ارزیابی آن را با کمترین حاشیه، تسهیل و تسريع می کند.

۳. تبدیل دانش ضمنی به صریح و تولید دانش بومی: یکی از وجوده مدیریت دانش، دریافت دانش ضمنی و تبدیل آن

غایب نیز می‌توانند در فضای کلاس درس قرار بگیرند.

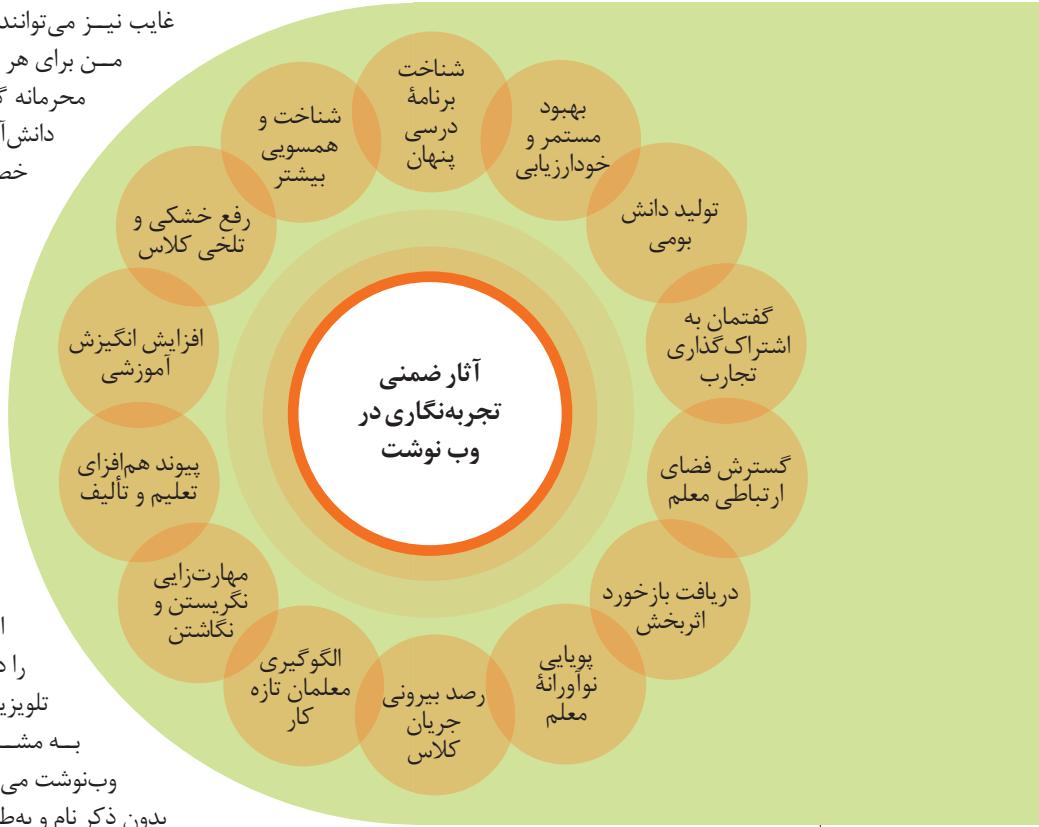
من برای هر یک از دانش‌آموزان، کد اختصاصی و محramانه گذاشته بودم که گاه برای حفظ حریم دانش‌آموزان، از آن‌ها برای انتقال پیام خصوصی استفاده می‌کردم.

۶. دریافت بازخورد اثربخش:
در گستره فضای ارتباط مجازی، امکان تعامل دوسویه نیز وجود دارد. بر این اساس، معلم می‌تواند نظر دانش‌آموزان و والدین را در بخش نظرات، دریافت کند. «یادداشت‌های آقا معلم» که اغلب به تناب و در فواصل زمانی کوتاه به روز می‌شود، مخاطبان زیادی از دانش‌آموزان و والدین و حتی سایر همکاران دارد. برخی از والدین بنابر اظهار خودشان مشتاقانه و روزانه آن را دنبال می‌کنند و برخی نیز از طریق تلویزیون‌های هوشمند به‌طور خانوادگی به مشاهده و خواندن محتواهای مندرج در وب‌نوشت می‌پردازند. از آن‌روی که امکان درج نظر بدون ذکر نام و به‌طور محramانه وجود دارد، افراد دیدگاهها و نظراتشان را آزادانه در این وب‌نوشت بیان می‌کنند.

۷. پویایی نوآورانه معلم: یکی از آفاتی که دامن‌گیر برخی معلمان می‌شود، یکنواختی و روزمرگی است. تجربه‌نگاری و انتقال پیام در قالب وب‌نوشت، بستری پویا و شرایطی نوآورانه را برای معلم و مخاطبانی که فراتر از زمان و دایره کلاس حضور دارند، مهیا می‌کند. محتوا به‌ویژه اگر همراه با تصاویر و فیلم‌های متنوع از موضوعات مربوط به کلاس درس و دانش‌آموزان و مرتبط با حرفه معلمی باشد، حلاوت مضاعفی دارد.

۸. رصد جریان کلاس: در فرهنگ حاکم بر مدارس ما متأسفانه کمتر حضور معلمان همتا در کلاس درس یکدیگر، هنجار تلقی می‌شود. از این‌روی، شاید انگیزه و بعضاً امکان چنین امری کمتر وجود دارد. لذا برخی از زمینه‌های رشد و توانمندسازی معلمان در بسترهایی چون درس‌پژوهی کمتر مطرح است. با وجود این، بسیاری از مدیران و معاونان آموزشی به‌ویژه در مدارس غیردولتی، مایل به رصد جریان کلاس و رخدادهای حاصل هستند. از سوی دیگر، معلمان مبدع و موفق گاه علاقه‌مند بوده‌اند که مدیران و دیگر مسئولان مافوق و حتی همتایانشان، از رویه و نتایج کارشان به شکلی دقیق‌تر اطلاع یابند. مستندسازی و تجربه‌نگاری در فضای وب‌نوشت فرصت بازیبینی مسئولان و بازنمایی فعالیت‌های معلمان را مهیا می‌کند.

۹. الگوگری معلمان تازه کار: تعداد قابل توجهی از نظراتی که در وب‌نوشت یادداشت‌های آقا معلم درج می‌شود،

یکی از آفاتی که دامن‌گیر برخی معلمان می‌شود، یکنواختی و روزمرگی است. تجربه‌نگاری و انتقال پیام در قالب وب‌نوشت، بستری پویا و شرایطی نوآورانه را برای معلم و مخاطبانی که فراتر از زمان و دایره کلاس حضور دارند، مهیا می‌کند. این‌روی معلمان خویش استفاده کرده‌ایم.

۵. گسترش فضای ارتباطی معلم: در جریان کلاس، محدودیت زمان و یا برخی مصالح به معلم مجال نمی‌دهد که برخی صحبت‌های را به میان آورد، از احساسات و اندیشه‌های درونی معلم گرفته تا انتظارات و جنبه‌های تشویقی و هدایتگری وی. طبیعی است که وقتی قرار باشد پیامی صورت مکتوب به خود بگیرد، امکان برسی و تدوین دقیق‌تر و عمیق‌تر پیدا می‌کند. از این‌رو، معلم می‌تواند با درنوردهیدن مرزهای زمان و مکان کلاس، در رابطه با هر یک از موارد مزبور، واکنش و پیامی مکتوب را از طریق وب‌نوشت ابزار نماید. او حتی می‌تواند برخی گزارش‌های درسی، پاسخ سوالات خاص یا مطالب تکمیلی و بسیاری موارد دیگر را که امکان طرح آن‌ها در کلاس نیست، در وب‌نوشت خود درج کند. به این ترتیب، حتی دانش‌آموزان

مکان کلاس، در رابطه با هر یک از موارد مزبور، واکنش و پیامی مکتوب را از طریق وب‌نوشت ابزار نماید. او حتی می‌تواند برخی گزارش‌های درسی، پاسخ سوالات خاص یا مطالب تکمیلی و بسیاری موارد دیگر را که امکان طرح آن‌ها در کلاس نیست، در وب‌نوشت خود درج کند. به این ترتیب، حتی دانش‌آموزان

از دغدغه‌ها، حساسیت‌ها و اعتقادات معلم خود می‌شود. در عین حال، با مشاهدهٔ ضمی شور و عشق معلم در انجام فعالیتی مؤثر و غیرموظف، تعلق‌خاطر دانش‌آموز به درس و معلم افزایش می‌یابد. لذا معلم با حسن اقبال دانش‌آموزان مواجه می‌شود و به دلیل ایجاد فضای متنوع در جریان آموزش و ارتباط، مقبولیتی افزون به دست می‌آورد.

***بی‌نوشت**

1. <http://niroo.mihanblog.com>
2. Teacher man
3. McCourt, Frank
4. Knowledge management
5. Tacit Knowledge
6. Explicit Knowledge
7. <http://www.parsig.com/f/Dn3Rx>
8. Hidden curriculum
9. conitinous improvement

***منابع**

۱. دری، بهروز؛ مستندسازی تجربیات مدیران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، طرح پژوهشی.
۲. ریسی، پوران و همکاران (۱۳۸۸). «اثریخشی اجرای چرخهٔ مدیریت بهره‌وری با رویکرد کایزن عملیاتی بر بهبود ساخت‌های عملکردی واحد آزمایشگاه پلی کلینیک ۱۷ تأمین اجتماعی تهران». *فصلنامه نظام سلامت*، دوره ۱، شماره ۳، صص ۵۶-۹.
۳. نیرو، محمد (۱۳۹۳). نقش برآنایه درسی پنهان مبتنی بر رویکرد اجتماعی- فرهنگی، بر یادگیری ریاضی دانش‌آموزان دبیرستان، طرح تحقیق (پروپزال) مصوب رسالهٔ دکتری، دانشگاه خوارزمی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، گروه برنامه‌ریزی درسی.
۴. ملایی نژاد، اعظم و امام جمعه، طبیه (۱۳۸۹). «مستندسازی، حیات‌بخشی به تجربه‌ها». *رشد مدیریت مدرسه*، دوره نهم، شماره ۶.
۵. مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۶). *میزگرد تخصصی بازشناسی مفهوم و کاربرد برنامه درسی پنهان، دومنین نشست ماهیانه انجمن مطالعات برنامه درسی ایران* در سال ۱۳۸۶. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

مریبوط به کاربرانی از حوزه‌های علوم تربیتی و یا تربیت معلم است. حتی برخی معلمان و مربیان مدارس در شهرستان‌ها نیز از این وبنوشت بازدید می‌کنند. خوشبختانه مسئولان مدرسه با سعۀ صدر بالا، اجازۀ این امر را نیز داده‌اند تا طرح‌های خوب و اثربخش در سراسر میهن اسلامی عرضه شوند.

۱۰. افزایش مهارت مشاهده و نگارش: وبلاگ‌نویسی در ارتقای توانایی نگارش افراد مؤثر است. افزون بر این، هنگامی که معلم قصد دارد به تناوب، مطالبی هدفمند و قابل ارائه را به رشتۀ تحریر درآورد و از تکرار مطالب، که ملال آور هم هست، اجتناب کند، نیازمند شناخت یا شکار موضوعات در خور توجه و توصیف و تحلیلی شایسته است. در این شرایط، دیده‌او به مرور بیناتر می‌شود و مسائل کمتر مورد توجه یا نادیدنی دیگران را مشاهده می‌کند. مسائلی که شناسایی آن‌ها می‌تواند در کیفیت فرایند یاددهی- یادگیری تأثیرگذار باشد؛ همان که به نوعی، برنامۀ درسی پنهان قلمداد می‌شود.

۱۱. پیوند هم‌افزایی تعلیم و تأثیف: دبیر و نویسنده مرادف یکدیگرند و دبیرستان نیز ناظر به نهادی است که با حذف زنگ نویسنده‌گی را به جوانان می‌آموزد. سال‌هاست که با انشاد ناتوانی انشا در دبیرستان، دانشجویان و معلمان فردا در نگارش مطالب مورد نیازشان هستیم. در این میان، می‌دانیم که کارهای تعلیم و تأثیف از یکدیگر جدا هستند اما از آنجا که معلمی با خواندن و نوشت‌ن و اندیشیدن سر و کار دارد، با استفاده از وبنوشت به سهولت می‌توان بین این دو الفتی سازنده ایجاد نمود.

۱۲. افزایش انگیزش و رقابت دانش‌آموزان: هنگامی که دانش‌آموزان مورد توجه قرار می‌گیرند و از فعالیت‌های در خور توجه آن‌ها تصویر و گزارشی تحسین‌آمیز تهیه و در وبنوشت معلم درج می‌شود، خود به خود رغبت، هویت و انگیزه بهتری پیدا می‌کند. چنین فرصتی موجب جریان‌سازی رقابتی در جهت پیشرفت تحصیلی گروهی از دانش‌آموزان می‌شود.

۱۳. رفع خشکی و تلخی کلاس ریاضی: بازتاب‌های مصور از کلاس درس در فضای مجازی و تنوع بازخوردگیری و بازخورددهی، موجب جذابیت کلاس ریاضی شده است. این امر هنگامی که معلم بارها با گوشی تلفن همراه یا دوربین عکاسی خود از عملکرد و فعالیت‌های دانش‌آموزان عکس‌برداری یا فیلم‌برداری می‌کند و در کوتاه‌زمانی بعد، آن‌ها را در وبنوشت خود انتشار می‌دهد، نمود بیشتری می‌یابد. همچنین، علاوه بر ایجاد روابط صمیمانه و نزدیک‌تر با معلم، موجب افزایش حس تحریک‌پذیری و مشارکت‌جویی آموزشی دانش‌آموزان نیز می‌شود.

۱۴. شناخت بیشتر معلم و دانش‌آموز از یکدیگر و همسویی بیشتر دانش‌آموز با معلم: محیط و بمنوشت عرصه‌ای است که در آن معلم می‌تواند باورها، دل‌نوشته‌ها و اندیشه‌های خود را درج نماید. این کار منجر به آگاهی دانش‌آموز